

Móricz Zsigmond őszinte felelősségérzettel tekintett kora minden kihívására, de nem kívánt a politika eszközévé lenni. Közismert a jelszó, amelyet 1940. január 1-jén a Kelet Népeben közölt vezércikke fölé írt: „Hagyd a politikát: építkezz!” . Támadások érték e felhívás miatt, pedig maga az írás és a folyóirat tartalma egyértelművé teszi, mire gondol az író. Dániát említi, amelynek példájából tanulhatunk; az ormánysági Kemsét, amelyben a magyar falu testi-lelki nyomora testesül meg a számára; s arra is ad példát, milyen utat követhetünk a falu szociális felemelésének érdekében. Vitát nyitott, „hogyan ebben a késő időpontban, midőn Európa ege viharterhes, mikor földön, vízen és a levegőben mennydörgések tombolnak, mi ennek a kis Magyarországnak a dolga, hogy méltó tagja legyen a kultúrháborús koncertnek”. S azzal zárta gondolatmenetét: „Hagyjátok most a politikát, magasabb politikára van szükség, az önszegély politikájára. Ez nyilván olyan politika, amiben kell hogy minden párt és minden kormányzat egyetértson.”

4. Szerves része Móricz hazaképeinek, hazaépítésének a történelmi múlt, azon belül kultúránk, irodalmunk öröksége. A régiebb korok jelesei közül Bethlen Gábor, Rákóczi, Kossuth, Görgey Artúr alakja foglalkoztatta leginkább. Íróelődei közül Bornemisza Péterről, Csokonai-ról, Berzsenyiről, Kisfaludy Károlyról, Petőfiről, Katona Józsefről, Bajza Józsefről, Garay Jánosról, Gyulai Pálról, Kemény Zsigmondról, Jókairól, Reviczky Gyuláról, Tolnai Lajosról, Gárdonyiról, Mikszáth Kálmánról, Bródy Sándorról, Móra Ferencről, Kaffka Margitról és a legtöbbször Adyról írt elismeréssel, rokonszenvvel.

1940-ben (második kiadásban 1942-ben) *Magvető* címmel adta ki „a magyar irodalom élő könyvé”-t „a magyar népnek, a magyar ifjúságnak” ajánlva. A Halotti Beszédtől Illyés Gyula verséig ível hét évszázad legtanulságosabbnak tekintett magyar irodalmi termése, a népköltészet alkotásaival kiegészítve. Az akkori élő irodalmat Kassák Lajos, Erdélyi József, Sinka István, Szabó Lőrinc, Mécs László, Reményik Sándor, Bartalis János, Gulyás Pál, Illyés Gyula versei képviselik, ezek közé iktat két József Attila-költeményt. Móricz meggyőződése szerint „a magyar és krisztusi szociális nemzeti tűz izzik a magyar irodalomban mindenha s mindörökkön”, ezt bemutatni volt a válogatás fő szempontja azzal a céllal, hogy „ennek a könyvnek minden darabja kell, hogy gyönyörködtessen, tanítson és nemzeti öntudatot építsen”.

Móricz számára a magyarság világa – látjuk – nem csupán tanulmányozandó terep, nemcsak ihletet és témát adó inger, hanem feladatokat sugalló, felelősségre ébresztő valóság. Amit meglátott, amit ábrázolt, azzal hatni kívánt. Érezte és érzékeltette, hogy tisztulásra, sorsunk, lehetőségünk, tennivalóink újragondolására van szükség. Több mint hetven évvel ezelőtt írta számunkra is tanulságosan: „Ránk is csak az a feladat vár, hogy végrehajtsuk a magunk revízióját, s ennek a revízióknak az alapján építsük fel az új magyar irodalmat és közéletet. Az új magyar lelki életet, világszemléletet és a cselekvő és építő magyarságot.”

Kováts Dániel

A magyar nép tudósa

A magyar néprajztudományra kétségtelenül Györffy István (1884–1939) munkássága gyakorolta a legnagyobb hatást. Intuitív képességével és egyedülállóan nagy ismeretanyagával a szaktudomány jelentős kérdéseinek egész sorát vetette fel. Tudományos eredményeinek különös értéket kölcsönöz, hogy elsősorban saját terepgyűjtéseire, megfigyeléseire támaszkodott. A népelet közvetlen, személyes ismerete eredményezte belső látásmódját, leírásainak utolérhetetlen teljességét. A lenyűgöző méretű recens és történeti adatanyagát életmódban gondolkodva rendszerezte és jelenítette meg. Különös írói kvalitása nyilatkozik meg műfaji sokoldalúságában, képteremtő erejében.

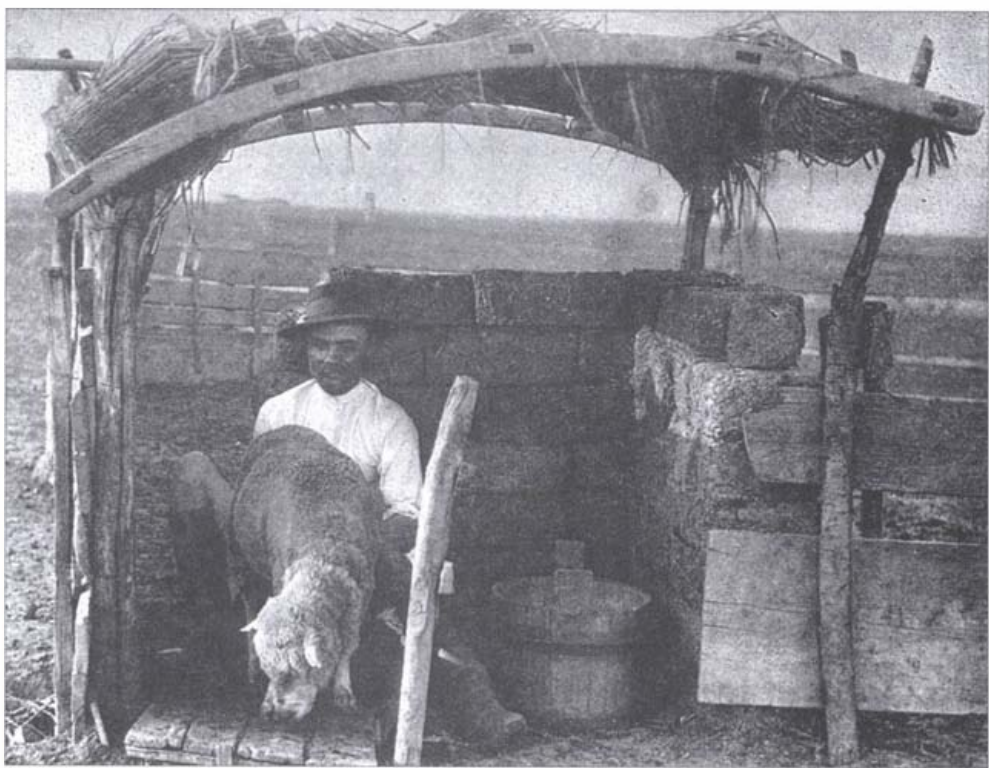
Néprajzi kutatásainak Alföld-centrikussága vezette el azokhoz a nevéhez fűződő felfedezésekhez, mint a *tanyakérdés*, a *kertes település*, a *szilaj pásztorkodás*, a *kötetlen gabonakezelésű gazdálkodás*: a *takarás és nyomtatás*, a *cifraszűr*, az *etnikumvizsgálatok* stb. Az alföldi népi kultúra táji és történeti kiterjedésének általa megindított vizsgálata mindmáig ható tudományos programot teremtett, amely számottevő eredményeket mondhat magáénak.

Nemcsak a levéltári forrásokkal dolgozó vizsgálataiban, hanem recens néprajzi adatokra támaszkodó leíró munkáiban is következetesen érvényesült történeti látásmódja. Az ő munkásságával vette kezdetét nálunk a komplexebb és következetesebb történeti szemlélet, amely mindmáig jellemzi a magyar néprajzi kutatást. Talán ez az a legjellemzőbb kritérium, amelynek alapján beszélhetünk Györffy-iskoláról, még akkor is, ha tanítványai különböző utakon haladtak tovább.

Egyetemi oktató tevékenysége is meghatározó jelentőségű. Személyében nyerte el a magyar néprajztudomány a legrangosabb egyetemi tanszéket 1934-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, és ez által tudománypolitikai elismertségét. Több évtizedes múzeumi tapasztalatának kamatoztatásával megteremtette a néprajzi muzeológia legteljesebb egyetemi oktatását, az azóta is kívánalomként élő gyakorlati és elméleti oktatás, a tudós- és muzeológusképzés harmonikus egységét.

Györffy István ugyan az 1930-as évek közepén lett művelődéspolitikussá, de ha legelső írására tekintünk (Alakítsunk Nagykun Múzeumot! Nagykunsági Hírlap 1906), láthatjuk, hogy munkásságát kezdetől áthatja a nép művelődésével való törődés. Gondolunk itt arra a több tucat népszerűsítő cikkére, amelyben igyekezett a parasztságot saját értékeire, háttérbe szoruló hagyományainak megbecsülésére ráébreszteni. De ide sorolhatjuk a *Nagykunsági krónika*, *A szilaj pásztorok* vagy akár *A cifraszűr* című könyvét, nem is szólva azokról a népművészeti kiadványokról, amelyeket a Néprajzi Múzeum tárgygyűjteményeinek anyagából jelentetett meg.

Minden alkalmat megragadott, hogy a hagyományok megbecsülésére neveljen, megóvásá-
ra ösztökéljen. Ennek érdekében javasolta 1931-ben Paulini Bélának, aki ez időben a pesti színpadon népszínművek parasztszereplőkkel való előadásával kísérletezett, hogy inkább a parasztság saját hagyományait: dalait, táncait, ünnepi szokásait adassa elő. Ehhez a Néprajzi Múzeum szakmai támogatását is igyekezett megadni. Így indult el a *Gyöngyös bokré-*

Birkát fejő kunsági juhász. Györffy István, 1907.

ta-mozgalom, amely a kezdeti sikerek után egyre inkább üzleti vállalkozássá torzult, és szakmai ellenőrzése kicsúszott a múzeum kezéből. 1937-ben a Magyar Néprajzi Társaság révén ugyan még megkísérelte a mozgalom eredeti célkitűzésének helyreállítását a néphagyomány hitelességének biztosítására létrehozott bizottság és megfelelő anyagi fedezet megteremtésével. A néphagyomány és a nemzeti művelődés kérdésével foglalkozó munkájában (1939) már aggodalommal írta, hogy a „Gyöngyös Bokréta azonban a mai – bár lelkes –, de hozzá nem értő vezetés mellett előbb-utóbb olyan gyökere szakadt hazug látványossággá, népies magyarokodással süllyed, mint amilyenek a szüreti multságok”.

Annak lehetőségét is megtalálta, hogy közigazgatási szakemberek számára előadásokat tartson a néphagyomány és az iskolán kívüli népművelés, vagy éppen a közigazgatás és a népismeret összefüggéseiről, a népi kultúra hivatalos elismerésének fontosságáról. Ezeket a gondolatait az 1939-ben megjelent művelődéspolitikai programjában rendszerezte.

Egyetemi katedráját is a néphagyomány megmentésének szolgálatába állította, nemcsak egyetemi előadásai révén, hanem azzal is, hogy tanszékét olyan intézeté kívánta fejleszteni, amely az egyetemi ifjúság széles rétegét taníthatja meg a népélet ismeretére. Ezért törekedett az egyetemi Néprajzi Intézet mielőbbi megalakítására; ezért támogatta a népi, nemzeti kultúra valamely területével foglalkozó egyetemi intézetek felállítását (mint pl. a Magyarságtudományi vagy a Településtörténeti Intézetet); ezért szorgalmazta a népélet kutatásának országos megszervezését.

Művelődéspolitikai programjának kiformalódásában természetesen az általa művelt szaktudomány kapott meghatározó szerepet. Sokoldalú néprajzi kutatásai vezették el azon későbbi megfogalmazáshoz, hogy „a hagyományos népi műveltség kerek egész – a falusi élet minden vonatkozására kiterjedő művelődés. Nem 8–10 tantárgya van, mint az iskolának, hanem száz és száz. Ha csak egy kicsit is foglalkozunk a népi tudással, csodálattal látjuk annak sokoldalúságát.” A feudálkapitalizmus felemás polgári művelődésével szemben a parasztság kultúrájának ez a – bár egyre inkább múltba vesző – teljessége arra a felismerésre ébresztette, hogy a néphagyományt kell megtenni egy új, nemzeti művelődés alapjául, pontosabban népi hagyományainkra építve kell önálló és egységes nemzeti kultúrát megteremteni, amely hozzájárulhat a politikai önállóság biztosításához. Erre pedig egyre égetőbb szükség van, amikor Európa újabb háborús készülődése – az első világháború tanulságai nyomán – a magyarság nemzeti létét fenyegeti. Okkal írta 1938-ban: „*Jobban ismerjük az ógörögök életét, mint a magyar parasztét. A humanista nevelés szükségességét hangoztatjuk, miközben a humanistának nevelt európai népek állig fejverbe öltözve, vérben forgó szemekkel, fogcsattogtatva állnak egymással szemben, hogy egymást kiirtsák. Azt azonban hiába tanultuk a görög bölcsektől, hogy az ismeretek kezdete az önmegismerés. Ismerjük-e a népet, mely egyetlen erőtartálékunk?*” E világosan megfogalmazott politikai indíték jegyében sürgette a népélet komplex tudományos kutatásának mielőbbi megindítását, amely nyomán kibontakozhat a népi kultúra társadalmi méretű megismerése.

Égész nemzetben gondolkodó művelődéspolitikai koncepciója megvalósításának első lépését tette meg, amikor idejét és erejét nem kímélve fáradozott a népélet-kutatás intézményes keretének létrehozásán. Teleki Pál kultuszminiszterhez fűződő ifjúkori barátságra révén elérte, hogy 1938 őszén megalakult az országos hatáskörű Táj- és Népkutató Központ, amely azonnal 250 fiatal kutatót foglalkoztatott a népélet tanulmányozásának legkülönbözőbb területein. A munkacsoportokban dolgozó etnográfusok, szociológusok, nyelvészek, jogászok, antropológusok, geográfusok stb. munkáját egyformán nagy érdeklődéssel kísérte, hétről hétre felkereste őket, tanácsaival, útbaigazításaival mindenkinek hasznára tudott lenni. Mindenre ügyelő lankadatlan érdeklődése összekötő kapocs volt az egyes munkaterületek között. Ő maga a lendülettel kibontakozó intézményes kutatómunkához hamarosan csatlakoztak a falukutató mozgalom képviselői, a népi írók, a paraszti származású egyetemisták.

A Táj- és Népkutató Központ jó lehetőséget teremtett arra, hogy az érdeklődő ifjúság a népélet tudományos tanulmányozása révén megismerkedjen a parasztság gazdasági és politikai problémáival, valós helyzetével, és így soraiból a néphez hű, demokratikus értelmiség formálódjon. Noha az intézményt két hónap múlva – munkáját ismertető és propagáló kiállítására miatt – fel kellett oszlatni, nem hagyott fel művelődéspolitikai terveivel és tevékenységével. Míg a központ erősen lecsökkentett apparátusa tanszéke keretében tovább működhetett, ő maga a Néprajzi Intézet révén igyekezett összefogni, és szélesíteni a parasztfiatalok taborát. Intézeté-

ben rendszeresen tartott szemináriumszerű esti összejöveteleket, ahol a magyar parasztság problémáit vitatták meg. Maga köré gyűjtötte a parasztszármazású egyetemistákat, tanulmányi kirándulásokat szervezett számukra, részt vett nyári táborozásaikon, támogatta őket. Egyre többet foglalkoztatta a diákegyüttélés lehetőségének megteremtése, a paraszti fiatalok kollégiumának megszervezése. Ez a sokirányú fáradozása művelődéspolitikai koncepciójának gyakorlati megvalósítását szolgálta. Úgy látta, hogy elsősorban a parasztságból származó értelmiségiek összefogásával és bevonásával teremthető meg az a társadalmi bázis, amely a nemzeti művelődés elképzelése szerinti újjáformálásának alapja lehet; ugyanis a népeletet közvetlenül és jól ismerő paraszti fiatalok – tudatos és aktív részvételükkel – a néphagyomány értékeit gyorsan és hatékonyan építhetik be a nemzeti műveltségbe. Ezért is fordított oly sok gondot és fáradságot az egyetemen a népből jött hallgatók nevelésére.

A társadalom egészét érintő művelődéspolitikai programját, *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című munkáját a német birodalmi terjeszkedés, az Anschluss hatására öntötte formába és terjesztette a kultuszminisztérium elé. „Munkája egyetlen középponti gondolat körül forog: hogyan menthető meg a magyar népi művelődés számtalan értéke s ebből következően egész magyar művelődésünket, magyarságunk egész életét hogyan lehet és kell a népi hagyományok, a magyar nemzeti tradíciók szellemében újraépítenünk. Látnivaló, hogy ez a középponti gondolat sugárkéveszerűen nyomban sok-sok részre bomlik, ebből a középponti gondolatból nemzeti művelődésünk majd minden kérdésére feleletet találhatunk Györffy komoly, a nagy nevelők felelősségétől áthatott könyvében” – írta recenziójában Ortutay Gyula. Györffy negyven témakörben kifejtett véleménye és konkrét javaslatai az irodalomtól a magyar konyháig, a gazdálkodástól a közoktatásig mind a nemzetmegtartó hagyományok ápolása érdekében igyekeztek mozgósítani. Mindmáig érvényes és európai csatlakozásunk idején különösen aktuális megállapítása, hogy „Valami alacsonyrendűség érzése vett erőt rajtunk. Nem becsüljük azt, ami a miénk. Kapva kapunk mindenben, ami idegen, ami »európai«. Pedig Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkéból mivel gyarapíthatjuk az európai művelődést. Európa az egyéniséget keresi és értékeli bennünk, nem a tanulékonytságot.” Ezzel összefüggő fontos figyelmeztetése: „Ha azonban csak az európaiságra törekszünk, lehetőleg nagy műveltségű népek, de minél hamarabb megszűnünk magyarok lenni. Valahányszor nagy nemzeti veszedelem fenyegette a magyarságot, ösztönösen mindig a hagyományaiába menekült. Vajon nem érkezett-e el az ideje, hogy a középosztály felülvizsgálja a nemzeti műveltségről vallott eddigi felfogását, s a néphagyományokat tegye a magyar nemzeti művelődés alapjává.” Világos és közérthető megfogalmazása mindez a nemzeti öntudatot felébreszteni akaró felelős állásfoglalásnak.

Györffy István munkásságának áttekintésekor láthatjuk, hogy művelődéspolitikai érdeklődése, nemzetfélő tenni akarása a második világháború közeledtével hogyan szélesedik ki mindjobban, és veszi át szaktudományos tevékenysége helyét. Azt is láthatjuk, hogy szorosan vett szakmai munkáiban, a kezdetben oly nagyhatású komplexitás miként adja át helyét az 1930-as évek közepére annak a sajátos egyoldalúságnak, amelyről legpregnansabban *A magyar tanya* (1937) című szintézisnek tekinthető összefoglalása tanúskodik. Ez pedig nem más, mint a maga korában a rokontudományokra oly nagy hatást gyakorolt, később pedig oly sok támadásra okot adó „nomád” koncepciója. Hogy ez a tudományos megalapozottságú gondolatrendszer milyen szervesen illeszkedett bele művelődéspolitikai programjába, arról a néphagyományról és a nemzeti művelődésről szóló röpiratának megfelelő fejezetei egyértelműen vallanak. Világosan megmutatkozik, hogy a húszas években kibontakozott szaktudományi kutatások eredményeit *A magyarság néprajza* nagy szintézisének megírása után a harmincas években már nem építette tovább, hanem azokat művelődéspolitikai koncepciójának szolgálatába állította. Korszakos jelentőségű tudományos eredményei (a gazdálkodás, település, vi-selet stb. terén) végső soron mind egy-egy olyan etnikus specifikum feltárását jelentették, amelyet egyenrangú tényezőként állíthatott szembe a nyugat-európai műveltséggel; amellyel a háborús veszélyben megalapozhatta nemzeti öntudatra ébresztő művelődéspolitikáját; amelyből a német kultúrfőlény mind sodróbb propagandájának gátat emelhetett. Ez a politikusság, ha úgy tetszik, tudósi elkötelezettség ad magyarázatot arra az egyoldalúságra, amellyel a harmincas években a magyarság etnikus produktumait, hagyományos népi kultúráját nomád eredetűnek, egyértelműen keleti gyökerűnek tartotta. E politikusság jegyében szűkült le a korábbi – szakkikkeiben az európaiktól eltérő mozgékonyásra utaló – általáno-

sabb értelmű nomád terminológia a harmincas években írott munkáiban eredeti jelentésűvé, keleti tartalmúvá.

Györfly István életpályája kivételes tudósi életmű, amely rendkívül sokfelé ágazó érdeklődése és hirtelen lezárulása ellenére is koncepciózusan kerek egésszé, rendszert alkotó egységé állt össze. Népétől kapott szaktudományával mindvégig annak hasznára akart lenni. Élete utolsó éveiben kifejtett aktív tudományos és közéleti tevékenységével következetesen szembehelyezkedett a német expanzióval, éppen annak a szaktudománynak a segítségével, amely a legalkalmasabb és leghatékonyabb kiszolgálója lehetett volna a háborús készülődés táplálta ferde indulatoknak, nemzetiszocialista érdekeknek. Tette mindezt népe, nemzete iránti szeretetből, tudósi elkötelezettségből, mert – Illyés Gyula szavaival – „*A magyar nép tudósa volt. Szeretném így is mondani: a magyar nép lett tudóssá benne*”.

Selmeczi Kovács Attila

Berze Nagy János emlékezete

Élete és munkássága különbözött a megszokott és eseménytelen tudósi életútól. Az alkotások mögött álló ember pályája úgy alakult, mint a legkisebb gyerek sorsa a mesében. Volt egyszer egy parasztfiúból lett vidéki tanárember, aki miközben napi pedagógiai gondokkal küszködött, európai szinten művelt egy nálunk akkor még elhanyagolt tudományágat, a folkloort. Hosszú és nehéz volt az út Hevestől Baranyaig, érdemes figyelemmel kísérni a főbb állomásait.

Berze Nagy János néprajztudós százhuszonöt évvel ezelőtt, 1879. augusztus 23-án született a Heves megyei Besenyőtelek (akkor még: Besenyő) községben paraszti-pásztori család tizenegyedik gyermekeként. Eredeti neve Nagy, a Berze-előnév pedig megkülönböztető (tulajdon-ságjelölő) ragadványnév (l. bérzēs ~ borzas: merev, kócos hajú, átvitt értelemben: makacs), amely a huzamos használat és a téves anyakönyvezések következtében vált vezetéknevvé.

Életútja – pályakezdésétől nyugugalomba vonulásáig – rendkívül hányatott volt. Ez jellemezte már gyermekkorát, a felkészülés éveit is. Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában kezdte, majd Tiszasülyön és Egerben folytatta. A gimnázium hat osztályát (1889/90–1895/96) Gyöngyösön, a hetedik osztályt (1896/97) Egerben, a nyolcadikat pedig (1897/98) Jászberényben végezte. Itt is érettségizett 1898-ban.

Berze Nagy Jánost elsősorban az otthoni falusi környezet, a gazdag néphagyományok és Lőrinc bátyjának biztatása serkentették a még fellelhető emlékek megismerésére és megmentésére. Már gyöngyösi gimnazista korában hozzákezdett a Mátraalja népköltési alkotásainak a gyűjtéséhez. Itt jegyezte le *A hamis mesterlegény*, *a Háj, háj, majd elmasírozunk már*, *A légy meg a bolha* című népmeséket és a *Lendorvári Dorka* című népballadát. Munkáját később távolabbi országrészekre is kiterjesztette.

Az ifjú Berze Nagy ekkor még nem tudta eldönteni, hogy költőként vagy folkloristaként induljon-e pályáján. Szívesen verselgetett, és költeményeink egy részét *Tiszamentről*¹ címmel meg is jelentette. Az írással később sem hagyott fel. Számára a pedagógiai munka és a tudományos tevékenység mellett a lírai önkifejezés életszükséglet volt. Versei személyes élményekből fakadnak: megszólaltatja az ifjúkori szárnyalás vágyát (*Ifjú szívvel*), a táj, a természet hangulatát, változását (*Őszi hold*), az otthon, a szülőföld utáni nosztalgiát (*Idegenben*), a nyíltság, az őszinteség vállalását (*Szeretem a szókimondót*) és az alkotás maradandó értékének tiszteltét (*Márvány és papír*). Írt elbeszélő költeményt (*Kis Szabó Pál gazda*), sőt még verses mesét (*A sólyom és a veréb*) is.

Alkotó módszerének legszembevetőbb vonásai a következők: a témaválasztás gazdagsága, népdalelemek felhasználása, az érzelmi, gondolati mélység és a közérthető, természetes kifejezőmód. Hangvétel szempontjából a népi-nemzeti költészet kései képviselőjének tekinthetjük, akinek egyszerű, népi ritmikát hordozó formai megoldásai Petőfi és Arany, illetve a

¹ *Berze Nagy János: Tiszamentről*. Pátria, Bp., 1902.